

CSICSAY ALAJOS

MIT TUDHATUNK A GYÍKOKRÓL?

Bár a hüllők nem tartoznak az ember kedvenc állatai közé, a gyíkok valamiért kivételek, pedig köztük is akadnak veszélyesek és küllemükre nézve visszataszítóak. Elsőként említhetjük meg az egyetlen mérges gyíkot, a *gilát*, majd a varasbékára emlékeztető tüskés *molochot* (ami nem is olyan szörnyű, mint ahogy azt neve sugallja). Ezután következhet a még nála is „csúnyább” (nehogy ezért a gyíkok, illetve a hüllők kedvelői megkövezzenek) egyiptomi tüskésfarkú gyík, a *dabb*, s végül a 3 métert is elérő komodói *páncélos varánusz*, amivel tényleg nem lenne jó találkozni. Szerencsére egyik sem él nálunk. A természetben mindegyik fajnak megvan a maga szerepe.

A gyíkok (*Sauria* vagy *Lacertilla*) alrendjébe a pikkelyes hüllők (*Squamata*) rendjébe és a hüllők (*Reptillia*) osztályába tartozó állatok tartoznak. Az egész Földön elterjedt fajok száma meghaladja a 3700-at. Leggazdagabb közülük, 1000 fajjal, a vakondgyík-alakúak vagy szkinkek alrendje. Ezek családjából, a vakondgyík-félékből (*Scincidae*)

csak egy faj él nálunk, a magyar vagy *pannonyi*, amelyet Kitaibel Pál (1757–1817) természettudós és botanikusról neveznek *Albepharus kitaibellinek*. Közelünkben mindössze két helyen fordul elő, a budai Sas-hegyen és a Párkány melletti kovácspataki dombokon. Egyébként Magyarország területén mindössze 7 gyíkfaj él. A ma érvényben levő rendszertan szerint ebbe a családba tartoznak a nyakörvös gyíkok (*Lacertidae*). Az MME Kétéltű és Hüllővédelmi Osztálya a 2018-as év hüllőjét, az *elevenszülő gyíkot* (*Lacerta vivipara*) közülük választotta. Valószínűleg a kedvelt életmódjáról nevezik hegyi gyíknak is. Mielőtt közelebbről megismernénk e valóban kedves kis állatot (hossza 10-14 cm), meg kell említenem róla, hogy a *herpetológusok* (hüllőszakértők) eddig a *Lacerta* nembe sorolták be, de újabban a molekuláris genetikai vizsgálatok kiderítették, hogy a legközelebbi rokonai a Távol-Keleten élő, nagyon hosszú farkú *Tokydromus* fajok, magyarul a *fűgyíkok*. Ez a gyíkfaj már több tízezer

évvel ezelőtt a jégkorszak(ok)ban is élt, ezért tekintik *maradványfaj*nak. Feltételezhetjük, hogy ezért tűri jól a hideg éghajlatot, ugyanis Skandináviában, az északi sarkkörön túl is képes megélni. Mindazonáltal eurázsiai faj. Könnyen összetévesztik a nálunk leggyakoribb ürge gyíkkal (*Lacerta agilis*). Persze nem a gyíkokkal foglalkozó szakemberek. Sőt még az egyszerű biológia szakos tanároktól is elvárható, hogy fel tudják ismerni a köztük lévő különbség(ek)et. Itt elsősorban nem a színük és nagyságuk különbségére gondolok, hiszen a ürge gyík majdnem még egyszer akkora, mint az előbbi, hanem a koponyájukon található fejpajzsukra. Én már gyerekkoromban jól ismertem, és az unokáim is szerették a ürge gyíkokat, mert a muzslai szőlőhegyen, valamint a párkányi kertünkben is gyakran sütkeztek. Annak idején nyáradi gyerekek azt is tapasztalhatták, hogy olyan példányok is szaladgálnak a homokos kanális-parton, melyeknek a letört farkuk újra kinőtt. Azt már a radványi iskolában tanul(hat)tuk meg, hogy

az állatvilágban e ritka jelenség a gyíkok regenerációs képességének köszönhető. Mellesleg a fürge gyík, a Brit-szigeteken, Írországon és Franciaország atlanti-óceáni partjain kívül egész Euráziában elterjedt.

A nálunk élő legnagyobb gyík a 40 cm-es nagyságot is elérő zöld gyík (*Lacerta viridis*). Rá igazán mondhatjuk, hogy szép. Amikor a muzslai dombokat jártuk az unokáimmal, ők is sokszor megcsodálták. Egy alkalommal autón döcögünk, s a hátsó ülésről Bence hirtelen rám kiáltott: „Állj meg, nagypapa!”. Lenyomtam a féket, azt hittem, valami baj van, de ekkor már mindkét gyerek a leengedett ablakban volt, és csak az ujjukkal mutatták, én is néztek ki. Az út egy keskeny mélyedésen át vezetett, s a kocsi alig két méterre a fejünkkel azonos magasságban egy gyönyörű hím gyík napozott. „Honnan tudod nagypapa, hogy ez fiú?”, kérdezték halkán, szinte egyszerűen. „A színéről”, feleltem, és elmagyaráztam nekik, mi a fiú és a lány zöld gyíkok közötti különbség. Ám azt, hogy ez a gyíkfaj az általuk

jól ismert és kedvelt fürge gyíkot, ha teheti, levadássza, és egészben felfalja, elhallgattam. Még kicsik voltak, Áron még iskolába sem járt, nem szerettem volna kiábrándítani őket. Azt viszont elárultam nekik, hogy ők is tojásokkal szaporodnak, mint a madarak, csak a fiókákat a Nap kelti ki helyettük. Ebből aztán otthon egy mese kerekedett.

Minden gyíkfajt nem írok le, mert ma már annak, akit érdekel, gazdag szakirodalom áll a rendelkezésére. Azonban felhívnám a figyelmet a nálunk is honos lábatlan gyíkra (*Anguis fragilis*), amit törekeny gyíknak vagy kuzmának is neveznek. A kígyótól azáltal különböztethető meg könnyen, hogy lecsukható szemhéjai vannak, tehát pislogni tud, míg a kígyók tekintete merev. A lábatlangyíkfélék (*Anguidea*) családjába tartozik, és ő is elevenesül. Már az előbbi írásaimban is megjegyeztem, mennyire fontosnak tartom – ha írásban szólunk az élőlényekről – feltüntetni a rendszertani, azaz a latin nevüket, amit nem okvetlenül kell kívülről (is) tudni. Ugyanis e nélkül szinte lehetetlen

eligazodni az élőlények világában. Vajon ki tudna valamit is kezdeni a fűgyíkkal vagy kuzmával, ha nem tüntetnénk fel a latin nevüket? Ám amit nagyon fontosnak tartok, az az alapfogalmak megértetése. Ezek közé tartozik az *elevenszülő* (vivipara) szó is. Aligha szorul magyarázatra, hogy az emlősök – ritka kivételtől eltekintve – elevenen hozzák kicsinyeiket a világra, a hüllők többsége és a madarak kivétel nélkül tojásokat raknak. Az elevenesülés fogalma, bár ritka esetben a növényeknél is előfordul, például sok szobanövény esetében vagy a halaknál (l. porcoshalak!), továbbá néhány hüllőfajnál, melyeknél a nőtény testén belül kelnek ki a tojások. Ez a szaporodásmód az emlősökhöz, vagyis a méhlepényesekehez (*placentásokéhoz*) viszonyítva *álevenszülés*. Mindazonáltal ehhez is *belső megtermékenyítésre* van szükség. Ily módon óvják utódaikat az idő előtti elpusztulástól, pontosabban a táplálékláncok valamelyikébe történő korai beépüléstől. Egy szó, mint száz, az evolúciónak megszámlálhatatlan furfangja van.